

ВНУТРІШНЬОЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО АРТИСТИЗМУ

У статті розкриваються основні внутрішні засади людського потенціалу, що дозволяють прогнозувати ефективність процесу формування педагогічного артистизму в майбутніх викладачів під час навчання в аспірантурі.

Ключові слова: педагогічний артистизм, любов до педагогічної праці, любов до студентів, духовна безпечність, духовна напруженість.

В статье раскрываются основные внутренние принципы человеческого потенциала, позволяющие прогнозировать эффективность процесса формирования педагогического артистизма в будущих преподавателей во время учебы в аспирантуре.

Ключевые слова: педагогический артистизм, любовь к педагогическому труду, любовь к студентам, духовная беспечность, духовная напряженность.

The article describes the basic principles of internal human potential that can predict the effectiveness of the artistry formation process in teaching future teachers during their studies in graduate school.

Key words: pedagogical artistry, love to pedagogical work, love to students, spiritual safety, spiritual tension.

Постановка проблеми. За сучасних умов зміна освітньої парадигми, відхід від знанневої до особистісно орієнтованої вплинула на смислоціннісні орієнтири розвитку особистості. Модернізація системи вищої та післядипломної освіти спрямована на переоцінку класичних підходів до виховання науково-педагогічних кадрів, зокрема на рівні функціонування аспірантури. Проголошені лозунги безперервної професійної освіти вимагають удосконалення професійних та загальнолюдських якостей протягом життя. Комплексно-структурний аналіз особистості вимагає переосмислення структури особистості через розстановку пріоритетів у бік духовно-моральних цінностей, які базуються на гуманістичних взаємовідносинах та ідентифікаційній рефлексії.

Стає очевидним, що глибокі процесуальні зміни можуть здійснити вчителі нової генерації. Реалізацію цієї важливої місії слід почати саме з аспірантури, яка покликана задовольнити потребу вищих навчальних закладів у науково-педагогічних кадрах та «зрощувати» педагогів нової генерації, відкритих для змін, сміливих, готових до введення інноваційних технологій і готових брати на себе відповідальність. Особливої значущості набуває тема володіння механізмами емоційного «зараження», оволодіння свідомістю вихованця, механізмами здійснювати на неї позитивний вплив і повести за собою. Комплексне їх використання забезпечує переконливий успіх під час навчально-виховного процесу, з іншого боку, являє собою продуктивну передумову формування та розвитку здібностей, які використовують артисти у своїй професійній діяльності. Припускаємо, що згадані механізми сприяють створенню ще однієї ланки, що впливає на загальну виховну ефективність педагогічної дії. Це вимагає нового підходу до розгляду структури педагогічної майстерності, де серед гуманістичної спрямованості, педагогічної компетентності, педагогічних здібностей та педагогічної техніки слід виокремити педагогічний артистизм. Таке розмежування є досить умовним, оскільки окремі елементи структури педагогічного артистизму педагога входять до перелічених компонентів педагогічної майстерності. Таким чином, поряд із «педагогічною майстерністю» та «педагогічною творчістю» з'являється категорійне поняття «педагогічний

артистизм». Педагогічний артистизм ще не отримав свого належного визначення в теоретичній літературі. Окреслена педагогічна проблема знаходиться на рівні обговорення в наукових статтях та на рівні дисертаційних досліджень. У більшості тлумачних та педагогічних словниках це слово-поняття не представлено. Деякі науковці, хоча й відмічають схожість професій актора та педагога, використовують у педагогічній практиці засоби театральної педагогіки, але на ряду із цим вибірково підходять до використання театального тезаурусу. На наш погляд, це пов'язано з біполярністю артистизму. Так, Е.Берн характеризує артистизм як здатність людини до гри, яка ускладнює її взаємини з іншими людьми. Ю.М.Лотман розглядає співвідношення імітаторства і артистизму та пов'язує його з проблемою лицедійства в політиці. О.С.Булатова говорить про акторствування як зворотній бік артистизму, пов'язує його зі «лжеартистизмом», заграванням.

Мета написання статті полягає в тому, щоб розглянути внутрішні засади людського потенціалу, що дозволяють прогнозувати ефективність процесу формування педагогічного артистизму в майбутніх викладачів з огляду на гуманізацію освіти та на моральні якості педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій спрямував наш погляд на окремі аспекти педагогічного артистизму, розроблені сучасними педагогами - Ю.Азаровим, І.Зязюном, Н.Никандровим, на дослідження шляхів його формування, висвітлених у працях О.С.Булатової, В.М.Букатова, Д.В.Будяньського, О.В.Гребенкіна, А.П.Єршової, Г.М.Сагач, Н.В.Кузькіна, В.І.Загвязінського, Г.І.Переухенко. Вагомості цьому дослідженню надали українські дослідники гуманізації вищої освіти М.К.Вайновська, С.У.Гончаренко, П.П.Кононенко, В.В.Рибалко, О.П.Рудницька. З метою вивчення теорії професійного задоволення й відповідності природних задатків та професії педагога опрацьовувались роботи І.Д.Беха, А.Г.Калінського, А.С.Макаренка, Г.С.Сковороди, К.Д.Ушинського.

Виклад основного матеріалу. Особистісний підхід до навчання, виховання та розвитку вимагає нового педагогічного мислення. Згідно з уявленнями С.У.Гончаренко, центральною ланкою педагогічного мислення є саме гуманізація освіти, основною функцією якої виступає людинотвірність [4, с.76]. Учений окреслює важливі шляхи гуманізації освіти: формування відносин співробітництва між усіма учасниками педагогічного процесу; виховання в учасників педагогічного процесу морально-емоційної культури відносин; формування емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини; виховання гуманної особистості (щирої, людяної, доброзичливої, милосердної) [4, с.76].

Як зазначає М.К.Вайновська, загальноосвітня школа та вища школа переживають труднощі, так як в основному не відповідають стратегії гуманізації. Освіта недостатньо особистісно зорієнтована, а вчитель не підготовлений належним чином. Стає очевидною проблема перебудови педагогічного процесу. Завданням такої перебудови є «допомогти вчителю позбутися стереотипів, спрямувати його до перегляду власних поглядів і позицій, підготувати до змін, сміливих педагогічних рішень, до ініціативи та творчості [3, с.4]». Недостатньо одного визначення, що урок має бути творчим, його (майбутнього викладача) треба «окреслювати, налаштовувати на творчість, учити вибирати найефективніші засоби педагогічного впливу на учня відповідно до цілей і змісту навчання й вікових особливостей [3, с. 5]».

Вивчення теоретичної літератури та досвіду теоретиків-практиків привело до розуміння значущості підготовки майбутніх викладачів до педагогічної творчості та педагогічної майстерності. І.Я.Зязюн так характеризує цей процес: «...підготовка не просто викладача конкретного предмета», а «вчителя-дослідника», «вчителя-творця», «вчителя-майстра» [5, с. 10-37]. У контексті нашої статті та в межах проведеного дослідження «учитель» визначається як авторитетна, мудра особа, що має великий вплив на людей. У підтримку згаданої думки приведемо слова К.М.Пасько: «Учитель – це той, хто володіє мистецтвом навчати, наставляти, виховувати [7, с. 73]». Дослідження феномена «вчитель» веде до осмислення важливої проблеми людства – проблеми щастя. Ця проблема змістовно висвітлена в філософських і літературних листах українського мислителя Г.С.Сковороди. На його думку, щастя перебуває «в середині нас», це любов до людей, до самого себе, до праці. У листі до М.І.Ковалинського Г.С.Сковорода

пише: «Поки я усвідомлюю самого себе, поки душа керує тілом, я буду дбати про те, щоб усіма засобами здобувати любов благородних душ [8, с.313]». Автор наголошує на творчій, єднаючій, оберігаючій, визначальній силі любові та спрямовує різку критику в сторону показної, вульгарної любові. Він пише: «Що є огиднішим за любов вульгарну, удавану і, навпаки, що є більш божественним, ніж любов християнська, тобто істинна?... Хіба не любов усе поєднує, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує? [8, с.366]».

Для того щоб тебе любили, необхідно самому полюбити, адже любов викликається любов'ю, яку породжують ласка і прихильність у поєднанні з чесністю. Автор наголошує на особливому значенні любові до науки: «Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не переставе учитись, хоча б зовні він і здавався бездіяльним [8, с.309]». У словах мислителя Г.С.Сковороди закладені ідеї, які лягли в основу сучасної концепції післядипломної освіти - освіти протягом життя, за іншими джерелами, пролонгована освіта.

Філософські погляди Г.С.Сковороди є дещо утопічними, так як направлені на людину окремо взяту. Хоча його ідеї в сучасному опрацюванні є досить актуальними. Найвищі дивіденти від своєї праці педагог може отримати, якщо любить свою професію, любить своїх вихованців і через свою любов виховує їх, впливає на них, заряджає їх своєю любов'ю й тим самим спрямовує розвиток їх морально-етичних якостей. Доречними будуть вислови К.Д.Ушинського, що стали загальновідомими серед педагогів афоризмами: «Тільки особистість може впливати на розвиток особистості, тільки характером можна виховувати характер», «Якщо ви вдало вибрали труд і вклали в нього всю свою душу, то щастя саме вас знайде».

Співзвучний з попередніми авторами І.Д. Бех у твердженні того, що радість дає чималі перспективи індивіду пізнати й оцінити світ. Радісна, щаслива людина здатна побачити набагато більше краси й добра в природі та людському бутті. Радість змушує людину відчувати наявність багатоманітних зв'язків між нею і світом [1].

Важливе місце посідає питання професійного відбору. Г.С.Сковорода пов'язує його з працею, що виступає осередком радості і задоволення. Відсутність подібного відчуття сповіщає про виконання людиною невластивої їй роботи. Згідно з уявленням Г.С.Сковороди, одним з основних джерел щастя є «сродна праця». Праця за покликанням, у процесі якої людина розвиває необхідні здібності й реалізує свої розумові та фізичні можливості. Людина повинна розпізнавати й усвідомлювати, для чого вона народжена, щоб бути для себе і для інших корисною [9, с.324]. Вона повинна вибирати в житті ту роль, яка найповніше відповідала б її природним нахилам. «Ори землю або носи зброю, займайся купецькою або мистецькою справою. Роби те, до чого народжений, будь справедливим і миролюбивим громадянином [9, с.358]».

Поглядів щодо відповідності внутрішніх задатків та майбутньої професії дотримується і А.С.Макаренко. У «Педагогічній поемі» описаний ним випадок, який стався з одним із вихованців. Піддавшись масовому настрою, він вибрав собі професію, що не лежала до душі. У той час великої популярності зазнали технічні професії, а театральні професії не вважалися престижними. Антон Семенович бачив великий акторський талант у хлопцеві, намагався вплинути на учня. Та той, напевно, боявся бути висміяним, не піддавався. Тоді педагог Антон Семенович проявив свою тверду волю, і в майбутньому вихованець став видатним артистом.

Окреслена думка знаходить свій розвиток у баченні А.Г.Камінського. Автор справедливо зазначає: для того щоб бути щасливою, людина повинна пізнати, для чого вона народжена, збагнути свої здібності й вибрати той вид трудової діяльності, де вона могла б найповніше проявити свої природні задатки і задовольнити свої духовні й тілесні потреби [6, с.70-73].

Таким чином, ми переконаємося, якщо перенестися в площину педагогічного простору, педагог-професіонал буде найбільш ефективним на своєму робочому місці, якщо він отримує задоволення від своєї праці, вона йому до душі. Такий підхід висуває на перший план педагогічну спрямованість, виражену у любові до студентів і людей узагалі, до своєї праці; педагогічну свідомість, виражену у розумінні важливості своєї діяльності та відповідальності; психічні особливості характеру. З огляду на професійні особливості діяльності педагога, до числа останніх відносимо спостережливість, уяву, почуття такту, чіткість мови, організаторські

дані. Хоча ці індивідуальні психічні особливості не зобов'язані своїм розвитком саме педагогічній діяльності, але дозволяють пророкувати доцільність вибору педагогічної професії в цілому та становлення педагогічного артистизму в перспективі.

Висновки теоретичного дослідження були підтверджені експериментально. Дослідження проводилося серед аспірантів (у кількості 78 осіб) на базі ОНУ ім. І.І.Мечникова, у межах констатуючого експерименту, метою якого було довільно викласти свої погляди на тему «Яким повинен бути викладач вищої школи ХХІ століття». Ми свідомо вибрали цей шлях, а не анкетування із запропонованими потенційними відповідями, так як, на нашу думку, такий підхід мав дати найточніші дані і не сковував аспірантів у межах окреслених якостей та особливостей педагога. У результаті вибірки найуживанішими, на думку аспірантів, якостями сучасного педагога вищої школи є любов до студентів та своєї професії. За ними слідує інші атрибути педагога, які було згруповано в такі компоненти: педагогічний талент, загальна ерудованість, індивідуальний стиль викладання, ораторське мистецтво, морально-етичні норми, дидактико-методична компетенція та інші. Отримані дані дають змогу стверджувати: по-перше, найголовніші цінності педагога-професіонала залишаються актуальними по цей день і направлені вони в першу чергу на виховання, що виражаються в любові до нього і в любові до своєї діяльності як праці. По-друге, аспіранти чітко усвідомлюють глобальні освітні тенденції і надають чільного місця в структурі професіограми викладача його особистісним характеристикам, адже «тільки особистість може впливати на розвиток особистості, тільки характером можна виховувати характер». По-третє, дане дослідження підтвердило зазначену проблематику цієї статті. Лише 15 респондентів, що становить приблизно 20% від загальної кількості, серед особистісних якостей сучасного викладача виокремили артистизм як окрему дефініцію. Решта задовольнялася такими поняттями, як майстерність, мистецтво, творчість, та переліком окремих структурних елементів артистизму без виокремлення самого слово-поняття. На наш погляд, причиною є не недооцінка феномена артистизму, а відсутність знань про педагогічний артистизм, його функції, форми, засоби. По-четверте, у світлі гуманістичної парадигми освіти і суб'єкт-суб'єктної взаємодії в середині системи «викладач-аспірант» формування педагогічного артистизму в майбутніх педагогічних кадрів стає ціллю, виховним емоційно-образним механізмом та критерієм визначення ефективності виховної діяльності педагога. Головними чинниками, що ведуть до становлення та формування істинного артистизму, є любов до праці, до студентів, що приносить людське задоволення, та природні задатки, які спонукають до вибору педагогічної професії.

Лише за сприятливих умов можливе здійснення як внутрішньої, так і зовнішньої дії, а невідповідність умов або їх відсутність стримують імпульс до дії. Повертаючись до теми важливості природних задатків у формуванні педагогічного артистизму, цілком розуміємо, що лише визнання їх наявності не веде до становлення педагогічного артистизму. Необхідні особливі умови, які б «виробляли» імпульс до дії, які б активізували внутрішні резерви особистості й спонукали до дії, до саморозвитку. Якщо уявити процес формування педагогічного артистизму у вигляді сходинок, то задатки – це лише підніжжя здібностей. Найвища сходинка – це талент, вище якого в поодиноких випадках може бути геніальність. Очевидно, на рівні свідомості необхідно викликати той настрій, який би спонукав «пройти сходи» до кінця. Окрім цього, артистизм як виховний механізм педагога також вимагає особливих умов функціонування.

Стосовно окресленої проблематики цікавою є позиція І.Беха, який бачить рішення у внутрішній духовній напруженості. Причому автор доводить свою позицію, виклавши її у вигляді розгляду опозиційної пари понять: внутрішньої духовної безпечності та духовної напруженості [2, с.59-67]. Негативною умовою, із деструктивним потенціалом, що перешкоджає ефективному функціонуванню виховного механізму, у нашому випадку артистизму педагога, є внутрішня духовна безпечність, яка із ситуативного явища може трансформуватись у стабільний психічний стан. Виражається цей стан у недбалому ставленні до діяльності, пасивності, безпечності, у відсутності старанності, необхідної психічної напруги. Опозиційною до духовної безпечності розглядається І. Бехом духовна напруженість. У нашому розумінні -

це глобальна внутрішня умова розвитку педагогічного таланту та розвитку педагогічного артистизму як виховного механізму. У рамках зазначеного поняття слід розуміти старанність, добросовісність, пристрасність людини. Духовна напруженість потребує від особистості свідомої вольової напруги. Це означає, що аспірант як дорослий учень (андрагог) свідомо пристає до позиції закономірностей духовної напруженості, розвиває в себе бажання опанувати вищими морально-духовними чеснотами згідно з гуманістичними принципами і втілити їх у власній професійній діяльності.

Висновки. Роблячи підсумки, зазначимо: з огляду на гуманізацію освіти та необхідні моральні якості педагога, чинниками формування педагогічного артистизму аспірантів як майбутніх педагогів було визначено любов до студентів та праці педагога, природні задатки до педагогічної діяльності та духовна напруженість. Причому остання розглядається в якості головного імпульсу для розвитку гуманістично-ціннісної основи та педагогічного таланту суб'єкта, а отже, і педагогічного артистизму.

Перспективи подальших досліджень визначеної проблеми вбачаємо в розвиткові ефективної моделі формування педагогічного артистизму під час навчання майбутніх науково-педагогічних кадрів в аспірантурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: [у 2 кн.] / Іван Дмитрович Бех. – Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : наук. видання. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
2. Бех І. Духовна безпечність-напруженість у вихованні та розвитку особистості / Іван Бех // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. – Випуск 1. – К., Полтава : ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2011. – 196 с.
3. Вайновська М.К. Засоби розвитку педагогічної майстерності та творчості вчителів у післядипломний період : методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл та викладачів вищих педагогічних навчальних закладів / М.К. Вайновська. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2007. – 44 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либіль, 1997. – 376 с.
5. Зязюн І.А. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу / Іван Андрійович Зязюн // Рідна школа. – 2000. – №8. – С. 8-37.
6. Камінський А.Г. Філософія і естетика : наукові та публіцистичні статті. Педагогічний портрет. Поезія / Адам Гнатівич Камінський. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. - 126 с.
7. Пасько К.М. Світоглядно-філософська парадигма формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки вчителя : [монографія] / Катерина Миколиївна Пасько. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – 142с.
8. Сковорода Г. С. Літературні твори [Текст]/ Григорій Савич Сковорода. – К. : Наук. думка, 1972. – 436 с.
9. Сковорода Г.С.Твори [Текст] : [у 2 т.] / Григорій Савич Сковорода [ред. кол.: О.І.Білецький, Д.Х.Острянин (відп. ред.), П.М.Попов]. - К. : Вид-во АН Укр. РСР, 1961. - Т. 1 / [упоряд. І.А.Табачников]. – 1961. - 369 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маленко Олена Василівна – аспірант кафедри загальної та соціальної педагогіки Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Надійшла до друку 27.12.2012 р.